

HET VISIOEN VAN TONDALUS

Het visioen van Tondalus

Vertaald en ingeleid door Astrid Romkema,
Bas Jongenelen, Caroline van der Hulst,
Hélène Rubbens, Jaap Rutten, Jochem van
Heugten, Koen Groffen, Kris Keijser, Laurie
Keurentjes & Thijs Brok

Tilburg
2021

Omslag: Meester van Katharina van Kleef,
'Hellemond', in: *Getijdenboek van Katharina van
Kleef / Hours of Catherine of Cleves*, MS M.945, f.
168v. Morgan Library & Museum
ISBN 9789464355079
© 2021

Inleiding

Het belang van *Het visioen van Tondalus* is niet te overschatten. Het is een Middeleeuwse tekst die oorspronkelijk in het Latijn geschreven is, maar die al vrij snel in allerlei talen vertaald is. Blijkbaar sprak het visioen over de hel en het vagevuur de Middeleeuwse lezer enorm aan. Het is een soort horrorroman avant la lettre en wie *Het visioen van Tondalus* gelezen heeft zal nooit meer onbevangen naar schilderijen van Jeroen Bosch kunnen kijken – en naar hedendaagse horrorfilms. Zo'n beetje alles en iedereen die iets doet en wil met de duivel ontkomt niet aan de invloed van *Het visioen van Tondalus*. Maar vreemd genoeg is er geen vertaling in modern Nederlands van deze toch zeer belangrijke tekst. Daarom hebben wij bij het vak 'Nederlandse Literatuur van de Middeleeuwen en Renaissance' in het studiejaar 2020-2021 aan de Fontys Lerarenopleiding Tilburg het op ons genomen om het zogeheten *Nijmeegse handschrift* te vertalen. Deze tekst staat in R. Verdeyen en J. Endepols (eds.), *Tondalus' visioen en St. Patricius' Vagevuur*. 2 delen. 's-Gravenhage / Gent, 1914-1917 (geraadpleegd via www.dbnl.org).

Het verhaal van Tondalus werd geschreven door ene broeder Marcus. Deze Marcus schreef zijn visioen begin 12e eeuw. Hij was hierdoor naar eigen

zeggen geïnspireerd door de verhalen van Tondalus zelf. Wie deze Tondalus was valt niet te herleiden. Hij wordt in geen enkele bron genoemd. Broeder Marcus schreef de tekst in het Iers en vertaalde die daarna, op verzoek van de abdis van Regensburg in het Latijn.

Waar de legende van *Patricius' Vagevuur* al veel meer gezuiverd is van heidense invloeden, vind je in het verhaal van Tondalus veel meer sporen van het oude heidendom van de Kelten.

Het is duidelijk dat broeder Marcus een klerikale achtergrond had en op de hoogte was van de verhalen uit het evangelie. (Het Vulgaat). Daarnaast putte hij overduidelijk inspiratie uit de verhalen van zijn eigen, Ierse, cultuur. De Keltische verhalentraditie was aanvankelijk een mondelinge traditie. Deze mythen werden uiteindelijk door Christelijke monniken op schrift gesteld waarbij er ook Christelijke elementen aan de verhalen werden toegevoegd. De Christelijke missionarissen maakten gebruik van de al aanwezige rituelen en gebruiken uit de Keltische cultuur om het Christelijk geloof voor de Kelten aanvaardbaar te maken. Zo werd er in de Keltische traditie bijvoorbeeld een speciale betekenis gehecht aan het getal drie. Dit sloot goed aan bij het concept van de Drie-eenheid van vader, zoon en heilige geest bij de Christenen.

De Kelten kenden bij hun voorstelling van een hiernamaals geen aparte domeinen voor hemel en hel. Voor hen was het hiernamaals één andere wereld, Tírn Tairngire, die twee verschillende kanten had. Aan de goede kant was het leven na dit leven een feest dat eeuwig duurde, het land van honing en melk. Aan de kwade kant liep je het risico boze geesten en monsters te ontmoeten. In de Keltische traditie ligt de Andere wereld dicht bij de alledaagse wereld. In de inleiding van *Het visioen van Tondalus* vinden we een beschrijving van Ierland die veel overeenkomsten vertoont met het beeld dat uit de oude Keltische mythen over Tírn Tiangire naar voren komt.

‘Ierland is een eiland in het achterste deel van de westelijke zee en het loopt van het zuiden naar het noorden. Het is een vruchtbaar land, vol water en rivieren. Het heeft veel bossen en het is zwanger van vruchten. Het land is rijk van melk en honing, van visserij en van jachtpartijen. Het heeft geen wijngaarden, maar er is toch veel wijn. Dit land is vrij van slangen, van kikkers, van padden en van alle giftige beesten. Het was zo dat men hout en leer en hoorns en stof uit dit land naar andere landen bracht om er vergif mee te bestrijden.’

Al zeer vroeg in de Ierse letterkunde vinden we verhalen over wonderreizen, de zogenaamde *immrama*. De held onderneemt een zeereis naar de

andere wereld waarbij hij allerlei wonderbaarlijke avonturen beleeft. Een voorbeeld van zo'n verhaal is *De reis van Brandaan*.

De vorm waarin het verhaal van Tondalus is gegoten, is eigenlijk een latere versie van dit thema. Men kende daar verschillende verhalen over de zogenaamde Keltische Fis. Fis is het Keltische woord voor visioen. Dit waren verhalen waarbij de hoofdpersoon na een schijnbare dood zijn lichaam verlaat en in de Andere wereld komt, waar vaak een gids hem opwachtte. Nu wordt de reis dus niet fysiek ondernomen maar gaat het om een profetisch visioen.

De auteur van *Het visioen van Tondalus* heeft een christelijke tekst geschreven, maar hij lijkt op sommige plaatsen geïnspireerd door de hel uit de Noordse mythologie. Hoewel de overeenkomsten ook weer niet zo talrijk zijn, is het toch de moeite waard om er even bij stil te staan. Helheim of Helgard is in de Noordse mythologie de onderwereld waar de dochter van de god Loki, Hel (Helle of Hella) huishoudt. Odin wierp Hel naar de onderwereld en gaf haar gezag over ieder die een natuurlijke dood stierf. Dat wil zeggen: Ieder die niet vanwege een bepaalde uitmuntendheid naar Walhalla werd gestuurd, werd door de Walkuren (strijdgodinnen) naar Hel gebracht.

Helheim zou een plek zijn die gevuld is met schimmen van zielen die glansloos gestorven zijn, eeuwig rondzwevend in een koude en kille sfeer. Deze verdwaalde schimmen zouden in de hallen moeten waden door rivieren van bloed, gevoed met gif dat druipt van een met slangenwervels gewoven dak. Niets dan geitenurine is er om de dorst te lessen.

Helheim wordt omringd door de rivier Gjöll, die in haar ijskoude water mensen laat drijven. Hierin is er een gelijkenis met de Styx uit de Griekse mythologie. Echter, de enige manier om de rivier over te steken, is met een gouden brug die bewaakt wordt door een schaduwmaagd, de reuzin Móðguðr, en haar hellehond Garmr. Zij verhinderen niemand de toegang, maar wel de terugkeer, gezien men kan kiezen voor de dood maar deze keuze niet ongedaan kan maken. Indien een levend persoon een voet op de brug zet, galmt de brug alsof er duizend man op staan. De doden begaan de brug zonder enig geluid.

De ideeën van Helheim zouden de beginselen van het vroegmiddeleeuwse christendom hebben beïnvloed, dat een paradijs tegenover een rijk van straffen en lijden zette.

Het Helheim dat wordt beschreven in de Noordse mythologie geldt als motivatie om te leven als een held die een glorierijk hiernamaals verdient in Walhalla. Helheim is namelijk de enige andere

optie, waar iedereen als schim zal voortbestaan; verdwaald, doelloos en pijnlijk. Hierin kunnen we Helheim vergelijken met het verhaal van Tondalus, dat diende om mensen in te laten zien dat alleen een goed leven leidde tot een gelukkig hiernamaals. Tondalus moet zijn leven beteren, wil hij voorkomen dat wat hij meemaakt in zijn reis door het hiernamaals zijn nieuwe realiteit wordt. De lezer dient hetzelfde te doen. Dit maakt *Het visioen van Tondalus* een tekst met een voornamelijk didactisch doel, net als de hallen van Helheim en haar schone doch angstaanjagende Hel.

De belevenissen van Tondalus tonen ook enige gelijkenissen met bekende verhalen uit de klassieke oudheid. De oude Grieken en Romeinen geloofden dat hun doden terecht kwamen in een hiernamaals, de onderwereld. Dit vormde een tegenstelling met de leefwereld van de Goden, die op de top van de Olympus woonden.

De heerser van de onderwereld is Hades. Hades is de broer van oppergod Zeus en Poseidon, de heerser van de zee. De broertjes hadden de baantjes dus goed verdeeld! Dit zorgt ervoor dat de onderwereld soms ook wel Hades wordt genoemd.

Hoewel de meeste mensen een negatieve associatie hebben bij het woord onderwereld, bestond de onderwereld niet enkel uit een hel. De onderwereld stond symbool voor het héle hiernamaals, en had